

Individualized Society], Logos publ, Moskov.

Bek, U 2000, *Obshhestvo riska. Na puti k drugomu modernu [Risk Society. On the way to another modernity]*, Progress-Tradicija publ, Moskov.

Bell, D 1999, *Grjadushhee postindustrial'noe obshhestvo [The coming post-industrial society]*, Academia publ, Moskov.

Bodrijar, Zh 2006, *Obshhestvo potreblenija. Ego mify i struktury [The Consumer Society. Its myths and structures]*, Respublika publ; Kul'turnaja revoljucija publ, Moskov.

Bodrijar, Zh 2000, *Simvolicheskij obmen i smert' [Symbolic Exchange and Death]*, Dobrosvet publ, Moskov.

Buravoj, M & Rajt, EO 2011, 'Sociologicheskij marksizm' (chast' II) [Sociological Marxism (Part II)], *Socis*, № 10, pp. 26–38.

Diljenskij, GG 1969, *Rabochij na kapitalisticheskom predpriyatii. Issledovanie po social'noj psihologii francuzskogo rabochego klassa [Working on a capitalist enterprise. The research on the social psychology of the French working class]*, Nauka publ, Moskov.

Draker, P n.d., 'Ehra social'noj transformacii' [The era of social transformation], *Russkij arhipelag [Russian archipelago]*. – viewed May, 30: <<http://www.archipelag.ru>>

Fromm, E 2005, *Revoljucija nadezhdy. Izbavlenie ot illuzij [The Revolution of Hope. Getting rid of illusions]*, Ajris-press publ, Moskov.

Hobsbaum, E 2004, *Jepoha krajnostej: Korotkij dvadcatyj vek (1914–1991) [Age of extremes: The short twentieth century (1914–1991)]*, Izdatel'stvo Nezavisimaja Gazeta, Moskov.

Inozemcev, VL 2000, *Sovremennoe postindustrial'noe obshhestvo: priroda, protivorechija, perspektivy: uchebn. posobie dlja studentov vuzov [The modern post-industrial society: the nature of the contradictions and prospects: Training. manual for students]*, Logos, Moskov.

Inozemcev, VL 2000b, 'Klassovyj aspekt bednosti v postindustrial'nyh obshhestvah' [The class dimension of poverty in post-industrial societies], *Sociologicheskie issledovanija*

[Sociological Research], №8, pp.18–27.

Jameson, F 1991, *Postmodernism, Or the Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, Durham, NC.

Kastel's, M 2000, *Informacionnaja epoha: ekonomika, obshhestvo i kul'tura [The Information Age: Economy, Society and Culture]*, GU VShJe publ, Moskov.

Kejns, Dzh 2009, 'Jekonomicheskie vozmozhnosti nashih vnukov' [Economic Possibilities of our grandchildren], *Voprosy ekonomiki [Problems of Economics]*, № 6, pp. 60–69.

Ljesh, K 2002, *Vosstanie jelit i predateľ'stvo demokratii [Uprising of the elites and the betrayal of democracy]*, Izdatel'stvo «Logos» publ, Izdatel'stvo «Progres» publ, Moskov.

Markuze, G 1994, *Odnomernyj chelovek. Issledovanie ideologii razvitogo industrial'nogo obshhestva [One-Dimensional Man. The study of ideology of advanced industrial society]*, «REFL-book» publ, Moskov.

Rajh, R 1999, 'Trud nacij. Gotovjas' k kapitalizmu XXI veka' [Work of Nations. In preparation for the XXI century capitalism], *Novaja postindustrial'naja volna na Zapade. Antologija [New wave of post-industrial West. Anthology]*, Academia publ, Moskov, pp. 506–527.

Rakitov, A 2008, 'K sverhindustrial'nomu obshhestvu' [To overindustrial society], *Svobodnaja mysl' [Free Thought]*, №8, pp. 81–94.

Tyson, L 2006, *Critical theory today: a user-friendly guide*, Routledge, Taylor & Francis Group, NY.

Zhizhek, S 2007, 'Al'ternativa kapitalizmu nevozmozhna, no neobhodima' [The alternative to capitalism is not possible, but necessary], *Politicheskij zhurnal [Political magazine]*, № 9–10 (152–153), viewed May, 30: <<http://www.politjournal.ru>>

Zubkov, VI 2003, *Sociologicheskaja teorija riska: Monografija [The sociological theory of risk: Monograph]*, Izd-vo RUDN, Moskov.

Надійшла до редакції 12.05.2013 р.

УДК 179.9: 392.72

М. В. Будько

ГОСТИННІСТЬ ЯК ОСНОВА МОРАЛЬНОГО ІДЕАЛУ ПАТРІАРХІВ

Пропоноване дослідження є спробою з'ясування на прикладі гостинності патріархів морального сенсу феномена гостинності на ранніх етапах біблійної етики. Автор вдається до аналізу двох епізодів гостинності із Книги буття (гостинності Авраама та гостинності Лота), витлумачуючи ці свідчення віри й любові до Бога як одну з найважливіших старозавітних чеснот, що відкриває простір для етичного виміру буття людини.

Ключові слова: гостинність, мораль, біблійна етика, Книга Буття, історія патріархів, гостинність Авраама, гостинність Лота.

«Не закономъ бо обѣтованіе Аврааму, или сѣмени егѣ, еже быти ему наслѣднику мірови, но правдою вѣры» (Рим 4.13).

Примноження кількості соціальних контактів і соціальних конфліктів у сучасному світі змушують звертатися до пошуку практик, що вносять упорядкованість і стабільність у процеси міжлюдської взаємодії, – серед них і практики гостинності. І все частіше такий пошук приводить нас до переосмислення традиційних моральних кодексів, які містять досвід гармонізації людського буття, інтеграції та підтримки єдності людських колективів, акумулюють і зберігають накопичений поколіннями досвід спільного буття людей, досвід людяності. Саме такі обставини й стали найважливішою спонукою до духовно-етичного переосмислення феномена гостинності у християнському вченні, засадничі положення якого й дотепер залишаються неперевершеними за своєю глибиною, впливовістю та продуктивністю у плані породження нових, актуальних для різних культурних епох морально-етичних орієнтирів і настанов.

До осмислення гостинності як християнської чесноти зверталися тією чи іншою мірою чи не більшість отців

Церкви і християнських мислителів, – по суті, кожен, хто хоч побіжно згадував праотця Авраама, праведника Лота чи Святу Трійцю, – що не могло не стандартизувати «освячені» авторитетами тлумачення. Чимало для розуміння гостинності в контексті християнських духовних цінностей дали праці представників російської релігійної філософії М. Бердяєва, М. Лоського, В. Соловйова, П. Флоренського, С. Франка та ін. Нові можливості для осмислення духовного змісту феномена гостинності відкриваються у зв'язку з актуалізацією досліджень у площині постсекулярної філософії (П. Бергер, Ю. Габермас, Ж. Дерріда, Ж.-Л. Маріон, Е. Левінас, Дж. Ролз, та ін.), – яка, «засвоївши основні критико-аналітичні й інтелектуально-визвольні надбання постмодерністського філософування, прагне вже на цій основі переобґрунтувати й відновити у правах первинну потребу людини здобути у власному існуванні певний абсолютний вимір, відчути, усвідомити й «зібрати» себе у стані передстояння Абсолютові» (Malakhov 2008, р. 235) [5, с. 235]. Такі інтенції цілком суголосні й розшукуванням сучасних релігійних філософів, причетних до закладання «фундаменту постсекулярної парадигми». Зокрема, Й. Ратцингер (Rattsynher 2007, р. 139-140) [7, с. 139–140] у роздумах про виклики часу

та про цінності в епоху змін зауважував, що на відміну від філософів Просвітництва, котрі шукали моральних обґрунтувань, дійсних за умови *etsi Deus non daretur* («Хоча б Бога і не існувало» (Гуго Гроцій) – стрижневе методичне положення картезіанського мислення), сучасні способи філософування повинні «відкрити себе для моралі *etsi Deus daretur*» (хоча б Бог існував). Отже, *etsi Deus daretur...*

Пропоноване дослідження присвячене з'ясуванню морального сенсу феномена гостинності на ранніх етапах біблійної етики — на прикладі гостинності патріархів.

Гостинність, як зазначав архимандрит Никифор, «чеснота досить поширена в давнину навіть між грубими й неосвіченими народами; але особливо вона підносилася в обраному народі Божому» (Biblejskaja enciklopedija arhimandrita Nikifora 1891, p. 173) [2, с. 173]. В іудеїв навіть було прислів'я: «Від плодів семи чеснот людина може куштувати в цьому світі, й вони ж додадуть йому величі у світі прийдешньому». І список цих семи чеснот, як показує Вільям Барклі в коментарях на послання до Євреїв, починається так: «Гостинність у ставленні до мандрівників та провідни хворих» (13.1-6). Про це знаходимо безліч свідчень у Старому Завіті – від Буття й до Книги пророка Малахії: «І прибуду до вас Я на суд, і буду свідком швидким проти чарівників, і на перелюбників, і проти тих, хто присягу складає на лжу, і проти тих, хто запластою наймита тисне, вдову й сироту, хто відхилює право чужинця, Мене ж не боїться, говорить Господь Саваот» (Mal 3.5; тут і далі перекл. І. Огієнка). Між тим ранні етапи біблійної етики не містили розгорнутого кодексу поведінки людини. З П'ятикнижжя можна висновуватися, що в часи патріархів пращури народу Божого орієнтувалися ще на архаїчні норми, що побутували в тогочасному світі. Тому закономірно, що історично першою формою християнського гостинності стала гостинність, розвинена з архаїчних форм, – як свідчення віри, любові до Господа.

Докладно це відображено в історії патріархів, насамперед в епізоді гостинності Авраама, викладеного у вісімнадцятій главі біблійної Книги Буття. Це оповідь про те, як праотець Авраам, родоначальник богообраного народу, зустрів неподалік Хеврона, біля дїброви Мамбре, трьох таємничих мандрівників, названих далі ангелами. Прийнято вважати, що у вигляді трьох ангелів, гостинно зустрінутих Авраамом і Саррою, їм явився Бог (у різний час цей сюжет здобував різні тлумачення, але вже в IX-X ст. став переважати погляд, згідно з яким явлення Авраамові трьох ангелів символічно розкривало образ єдиносущого Бога у трьох іпостасях – Святої Трійці, що неодноразово підтверджено й іконописною традицією): «І явився до нього Господь між дубами Мамре, а він сидів при вході в намет під час денної спеки. І він ізвів очі свої та й побачив: ось три Мужі стоять біля нього. І побачив, і вибіг із входу намету назустріч їм, і вклонився до землі, та й промовив: Господи, коли тільки знайшов я милість в очах Твоїх, не прохось повз Свогого раба! Принесуть трохи води, і ноги Свої помийте, і спочиньте під деревом. І хай хліба шматок принесу я, а Ви підкріпіть серце Ваше. Потому підете, бо на те Ви йдете повз свогого раба. І сказали вони: Зроби так, як сказав. І Авраам поспішив до намету до Сарри й сказав: Візьми швидко три міри пшеничної муки, замиси, і зроби коржі. І побіг Авраам до товару, і взяв молоде та добре теля, і дав слугі, а той швидко його приготував. І взяв масла й молока, та теля приготуване, та й поклав перед Ними, а сам став біля Них під деревом. І їли Вони» (Gen 18.1-8).

Цей епізод є важливою складовою наших уявлень про характер морального ідеалу патріархів, адже коли Бог закликає: «Ходи перед лицем Моїм, і будь непорочний!» (Gen 17.1), – то цей заклик не конкретизується у вигляді заповідей; про його зміст можна судити лише з чеснот Авраама. Та «як квітучий луг являє поглядам на себе різні й різноманітні квіти, – повчає Іван Златоуст, – так божественне Писання показує нам чесноти праведних, – не для того, одначе, щоб ми тільки мимохіть насолоджувалися пахощами їх, як (насолоджуємося) пахощами квітів, а для того, щоб ми постійно збирали звідси плоди на свою користь» (Ioann Zlatoust. In Gen. XLIII.1). Зокрема й насамперед це стосується чесноти гостинності Авраама, як і його дружини Сарри, про що говорить Климент Александрійський у главі «Про мужність жінок»: «Дочка Клеобула, мудреця й царя з Ліндоса, не соромилася мити ноги гостям батька. Дружина Авраама, благословенна Сарра, власноруч готувала перепічки ангелам» (Stromat 4. XIX 123.1), підкреслюючи, що «жінки здатні досягти досконалості такою ж мірою, як і чоловіки» (Stromat 4 XIX 118.1). Подібні чесноти, безумовно, заслуговують Божої милості. Тому збулося слово Писання: «Авраам же ввірував Богові, і це йому зраховане в праведність, і був названий він другим Божим» (Iac 2.23). Тема здобуття Авраамом зв'язку з Богом через віру глибоко осмислювалася преподобним Максимом Сповідником, який підкреслював нове духовне народження, яке «здійснив великий Авраам, і самого себе відновивши в логосі ества, і цей логос відновивши в самому собі, а тому будучи повернутим Богові й сам отримавши назад Бога. <...> Він удостоївся бачити Бога, як людину, і прийняти Його у себе, (як гостя), внаслідок досконалості логосу ества, (якої він досяг) через (свою) людяність» (Prer. Maksim Ispovednik, 1993) [6, с. 149].

Значуще, що на момент свого поселення поблизу дїброви Мамре Авраам теж був відомий навколишнім як «мандрівник»: «ханаанеянин тоді проживав у цій Краї» (Gen. 12.6), – порівняймо з новозавітною традицією, яка прямо співвідносить мандрівництво з уподібненням Христу: «мандрівником Я був і не прийняли ви Мене, був нагий і не зодягли ви Мене, слабий і в в'язниці і Мене не відвідали ви» (Mat 25.43). Тут варто зауважити, що українське «мандрівник», яке ми вживаємо слідом за І. Огієнком, є семантично нейтральним словом і тому не цілком розкриває глибину духовного змісту; значно точнішим є стилістично марковане рос. «странник», що містить набір значень «блукач», «подорожній», «пілігрим», «паломник», «прочанин», – від церк.-слов. «страна» (д.грецьк. ξένος), – cf. у грецькому перекладі: «ξένος ἡμῶν καὶ οὐ συνήγαγέτέ με γυμνός καὶ οὐ περιεβάλετέ με ἀσθενής καὶ ἐν φυλακῇ καὶ οὐκ ἐλεσκέψασθέ με» (Mat 25.43). Тут безумовно доречнішим було б сказати «чужинець» або, як подекуди практикує той-таки І. Огієнко, «приходько», «приходень», – хоча й тут не йдеться про семантичну ємність перекладу.

Цілком слушним видається й припущення, що Авраам отримав божественне відання й удостоївся честі надати гостинність Пресвятій Трійці саме через мандрівництво (у деяких перекладах, як зауважує О. Ульянов, «мандрівник» тлумачиться і як «вигнанець») (Ul'janov 1999, p. 217-218) [8, с. 217–218]. Говорячи про гостинність Авраама, святитель Іван Златоуст повчав, що Авраам надав гостинність, будучи сам чужинцем: «прийшовши до Єгипту мандрівником, людиною нікому не відомою й не знайомою, праведник раптом повернувся звідти

з великою честю, – так і тепер, оселившись у Герарах, спочатку сам робить, що від нього залежало, а потім отримує таку велику допомогу від Бога, що і цар, і всі тамтешні жителі з усією щирістю надають послуги праведному» (Ioann Zlatoust. In Gen. XLV.1). Звідси, як напучує святий (як типовий представник антиохійської школи екзегези, він насамперед шукав прямого, історичного змісту Слова Божого й потім уже виводив з нього моральні уроки), – гостинникові належить володіти тими ж чеснотами, що й Авраам, – дбайливістю, привітністю, щедрістю; а прийом без привітності, коли мандрівник усвідомлює себе знедоленим, – гірший прямої відмови. Тому «маючи в особі патріарха такий приклад чесноти, будемо наслідувати йому» (Ioann Zlatoust. In Gen. XLII.2). Авраам є зразком мандрівника і для Івана Лествичника, чие слово 3-є знаменитої «Лествиці» повністю присвячено мандрівництву («Про мандрівництво, тобто ухиляння від світу»): «Ніхто такою мірою не віддавав себе мандрівництву, як той Великий, який почув: вийди зо своєї землі, і від родини своєї, і з дому батька свого (Gen 12.1), і притому був закликаний до іноплеємної й варварської землі. Іноді Господь багато прославляє того, хто зробиться мандрівником за прикладом сього Великого; але хоча ся слава й від Бога дається, проте її добре відвертати щитом смиренності» (Ioan Climacus III 19-20).

Значно більш проблематично тлумачиться чеснота гостинності в історії Лота (Gen 19), що надав стіл, притулок і захисток двом ангелам, не знаючи, хто перед ним (на відміну від Авраама, котрий відразу впізнав у прибульцях Господа: «Господи, коли тільки знайшов я милість в очах Твоїх, не прохось повз Свого раба!» (Gen 18.3)), на що посилається ап. Павло в посланні до євреїв: «Не забувайте любови до приходнів, бо деякі нею, навіть не відаючи, гостинно були прийняли Ангелів» (Jud 13.2). Оповідь у цій главі безпосередньо продовжує розділ, що передує: Лотові зустрілися ті два з трьох ангелів, про яких сказано, що вони після полуденної трапези в Авраама пішли до Содому (Gen 18.1; 18.22) й прибули туди надвечір. Побачивши їх, Лот, який сидів у брамі содомській, встав назустріч, вклонився обличчям до землі та й промовив: «Ось, панове мої, зайдіть до дому вашого раба, і переночуйте, і помийте ноги свої, а рано встанете й підете на дорогу свою. А вони відказали: Ні, бо будемо ми ночувати на вулиці. А він сильно на них налягав, і вони до нього з дороги зійшли, і ввійшли до дому його. І вчинив він для них прийняття, і напик прісного і їли вони» (Gen 19.1-3). Уже цей епізод постає яскравим прикладом праведності Лота, на чому наголошує Іван Златоуст: «Славний, іменитий домовласник, що живе в такому багатстві, називає панамі подорожніх дивних, незнайомих, незнатних на вигляд, перехожих, жодним чином не близьких йому» (Ioan. Chrysost. In Gen. XLIII.2).

Та випробування Лота виявилось набагато складнішим, адже відбувалося це не деінде, а в Содомі, аморальний закон якого взагалі беззаперечно забороняв приймати чужинців. Лотові належало довести готовність до жертвності для захисту честі й життя своїх гостей від посягань нечестивих содомлян: «І Лот вийшов до входу до них, а двері замкнув за собою, і сказав: Браття мої, не чиніть лихого! Ось у мене дві доньки, що мужа не пізнали. Нехай я їх до вас виведу, а ви їм робіть, що вам до впадоби... Тільки мужам оцім не робіть нічого, бо на те вони прийшли під тень даху мого» (Gen 19.6-8). Аж ніяк не просто з позицій сучасної моралі визнати етичними ці слова Лота про своїх дочок і його готовність віддати їх на

потапу гвалтівникам. Але ж Писання недарма спочатку формулює для нас певний «критерій істини» – зразок моральності в образі Авраама: чи то йдеться про взірць терпіння – він сягнув тут граничної висоти, – чи то про смиренність – і тут він усіх перевершує, – чи потрібно виказати віру, – знову ж таки він уславився більше, ніж будь-хто інший. Душа Авраама «в живих образах являє собою різні види чеснот» (Ioan. Chrysost. In Gen. XLV.1), – тому саме до нього, очевидно, і слід звернутися для порівняння.

У цьому випадку йдеться про життя та честь жінки, які цінувалися тоді незрівнянно нижче, ніж життя і честь чоловіка. Згадаймо, що сказав Авраам своїй дружині Саррі, коли наближався до Єгипту: «ти жінка вродлива з обличчя. І станеться, як побачать тебе єгиптяни й скажуть: Це жінка його, то вони мене вб'ють, а тебе позоставлять живою. Скажи ж, що сестра моя ти, щоб добре було через тебе мені, і щоб я позостався живий через тебе» (Gen 12.11-13). А коли «взята була та жінка до дому фараонового. І він для Авраама добро вчинив через неї. І одержав він дрібну та велику худобу, і осли, і раби, і невільниці, і ослиці, верблюди», то Господь «вдарив великими поразками» ніяк не Авраама, а фараона та дім його (Gen 12.15-17), хоч той і не відав про заміжжя Сарри. А тепер порівняймо це з епізодом, коли Авраам дізнався про полонення Лота, – він озброїв своїх рабів і «погнався до Дану», «кі гнався за ними аж до Хови», і «вернув він усе добро, а також Лота, небожа свого, і добро його повернув, а також жінок та людей» (Gen 14.14-16). Варто дослухатися й до думки Івана Златоуста, який в основу свого тлумачення цього епізоду покладає не надмір очевидне протиставлення «жінка – чоловік», а протиставлення «свій (рідний, дорогий, близький) – чужий (прийшлий, невідомий, далекий)». Ідеться про ставлення до «близьких» («знову повторю – в жодному відношенні не відомих йому»), але не байдужих. «Яке можемо ми мати виправдання, коли цей праведник, у своєму опікуванні мандрівниками, навіть дочок своїх не пожалів, а ми настільки немилосердні до наших (братів)» (Ioan. Chrysost. In Gen. XLIII.4), – вигукує архієпископ Константинопольський, переймаючись нашою нездатністю до співчуття щодо «братів наших, що падають в саму глибину нечестя» і небажанням подати їм руку допомоги.

Але й це тільки частина відповіді. В етиці Ізраїлю, як зазначав А. Швейцер, аналізуючи проблеми етики в ході розвитку людської думки, ще до Ісуса порушується питання про вищу заповідь, дотримання якої відповідає виконанню Закону. Недарма ж у скрижалях свідчення Завіту, укладеного Богом з народом Ізраїлю, першою прописана заповідь: «Я Господь, Бог твій, що вивів тебе з єгипетського краю, з дому рабства. Хай не буде тобі інших богів при Мені!» (Deut 5.6-7). Тому незрівнянно більш значущим є те, що коли людина беззавітно вірує, то Бог не відкине її, не допустить зла, як не допустив він смерті Ісаака від руки його батька Авраама (Gen 22), як не допустив беззаконня і щодо дочок Лота. А ті, кого Лот намагався захистити, вдавшись до такої страшної жертви, самі захистили його. Він увів подорожніх з настанням темряви заради їхньої безпеки до свого дому, а на світанку прибульці успішно вивели Лота та його родину за межі приреченого міста, жителі якого перейшли межу божественного довготерпіння, невидиму грань між його милістю та гнівом. «Ось оце, – скаже пізніше пророк Єзекіїл, – була провина <...> Содоми: пиха, ситість їжі та преспокійний спокій були в неї та в її дочок, а руки

вбогого та бідного вона не зміцняла. І запишались вони, і робили гидоти перед Моїм обличчям. І Я їх відкинув, як побачив оце» (Ezech 16.49-50). А ще пізніше Христос застереже: «Так само, як було за днів Лотових, <...> буде й того дня, як Син Людський з'явиться!» (Luk 17.28-30).

До Лота Господь був милостивий та зглянувся на нього, але насамперед, як вважають, – заради Авраама: «І сталося, як нищив Бог міста тієї околиці, то згадав Бог Авраама, і вислав Лота з середини руїни, коли руйнував ті міста, що сидів у них Лот» (Gen 19.29), – вагоме свідчення того, що «дуже могутня ревна молитва праведного» (Iac 5.16). А проте чи ж заслуговує на звання праведника Лот, якщо його врятовано на клопотання праотця, а не за власну праведність? – це питання постає перед дослідниками Біблії повсякчас. «Так, і за клопотанням праотця, – погоджується Іван Златоуст і додає: «Коли ми самі заслуговуємо, тоді й заступництво праведних спричинює нам велику користь. Навпаки, якщо самі ми не дбаємо, а всю надію спасіння нашого покладаємо на них одних (праведних), тоді нам не буде від цього краще, не тому, що праведники безсилі, а тому, що ми власним недбалством нищимо себе» (Ioan. Chrysost. In Gen. XLIV.1). На диво співзвучні в цьому питанні й мідраші: «Лота виведено з міста Сдома значною мірою за заслугу Авраама. Але якби у самого Лота не було ніяких заслуг, то однієї протекції забракло б» (Dashevskij 2013) [3].

Що ж до образу Лота загалом, то його тлумачення аж ніяк не однозначне, насамперед у агадичній традиції: то вона, подібно до Біблії, оголошує Лота праведником, заради якого Авраам просив бога помилувати Содом і який сам цілу ніч молився за приречене місто, то приписує йому різноманітні вади: суперечки з Авраамом через пасовища, хтивість, лихварство й користоловство. Дружина ж Лотова обернена була на соляний стовп нібито за те, що «согрішила сіллю», тобто не бажала давати її прибульцям (інший варіант: ходила по сусідах і позичала у них сіль, щоб при цьому похвалитися гостями) (Averincev 1990, p. 317) [1, с. 317]. Хоча в тексті Писання знаходимо чітке й однозначне пояснення: «А жінка його, Лотова, озирнулася позад нього, і стала стовпом соляним!» (Gen 19.26), що підкреслює Іван Златоуст у Бесідах на книгу буття: «Вона чула, як ангели веліли праведнику не озиратися назад, а бігти з усією поспішністю, але вона не скорилася й не зберегла цієї заповіді, а тому й заслуговує покарання за свою недбалість» (Ioan. Chrysost. In Gen. XLIII.6), – і далі: «дружина праведника, забувши сказане їй ангелами й озирнувшись назад, обернулася на соляний стовп і для наступних поколінь стала назавжди пам'ятником своєї неуважності» (Ioan. Chrysost. In Gen. XLIV.1). Чи засумнівалася вона, чи пошкодувала про втрачене майно, чи (що видається більш переконливим) про залишених на погибель дітей, але в кожному разі порушила вказівку слідувати не озираючись вказаним Господом шляхом: «рятуй свою душу, не оглядайся позад себе» (Gen 19.17), – згадаймо слова Івана Лествичника: «Як неможливо одним оком дивитися на небо, а іншим на землю: так неможливо не наразитися на душевні лиха тому, хто думками й тілом не відсторонився цілком від усіх своїх родичів і не-родичів» (Ioan Climacus III 22). Один із варіантів мідраша (Мідраш Танхума й Піркей де-рабі Еліезер) повідомляє, що Лот уже був одружений, коли потрапив до Содому, де життєвий уклад забороняв надавати гостинність чужинцям, і незабаром його першу дружину було страчено – саме за те, що вона дотримувалася приписів гостинності, засвоєних у домі Авраама. Інший варіант мідраша розповідає щось

подібне про старшу дочку Лота: «Був якийсь прибулець на вулицях Сдома, який вже помирав від голоду і спраги. І дочка Лота придумала спосіб: вона підклала в глечик шматок хліба та, проходячи повз нього, непомітно підкидала. Жителі здивувалися, чому він ніяк не вмирає, вистежили її й спалили» (Dashevskij 2013) [3]. Як бачимо, неканонічні тексти ще більше підкреслюють гостинність Лота та його родини.

Звернімо увагу: подібно до того, як Авраам був чужинцем («я прихोждько й захожий між вами» (Gen. 23.4)), – так само чужинцем содомляни називають і Лота: «цей один був прийшов, щоб пожити чужинцем, а він став тут суддею!» (Gen 19.9). Та чи тільки в походженні річ? Схоже, Лот завжди був чужим для содомлян, «бо цей праведник, живши між ними, день-у-день мучив свою праведну душу, бачачи й чуючи вчинки безбожні» (2 Pet 2.8). То чи ж випадковим є те, що «зразкові» біблійні гостинники – самі чужинці? Вочевидь, Господь проводить обраних через випробування чужістю, щоб навчити їх людяності, втіленої в чесноті гостинності. Через це ж випробування він проводить увесь народ ізраїльський. До цього ж випробування він готує і все людство, адже всі ми мандрівники в цьому світі, – «Вислухай, Господи, молитву мою, і почуй благання моє, не будь мовчазний до моєї сльози, бо прихोждько я в Тебе, мандрівник, як батьки мої всі!» (Ps 38.13).

Отож, при всій суперечливості особистості Лота, велич його гостинності увійшла в історію. Він, перший із «тих, хто ходить по слідах віри, що її в необрізанні мав наш отець Авраам» (Rom 4.12), та подібно самому Авраамові, заслужив милість Божу: його з родиною ангели виводять із Содому, який вражається Богом за гріхи (Gen 19.15-16). Адже, якщо Бог «міста Содом і Гоморру спопелив, засудивши на знищення, і дав приклада для майбутніх безбожників, а врятував праведного Лота <...>, – то вміє Господь рятувати побожних від спокуси, а неправедних берегти на день суду для кари» (2 Pet 2.4-9). «Воістину, – не прихово запалу Іван Златоуст, – варто дивуватися величі чесноти цього праведника, – як він, знаходячись серед таких беззаконників, не тільки не зробився від того безпечнішим, а й виказав у собі ще тим більшу добродієність, і коли всі <...> мчали по стрімнині, він один <...> ішов рівним шляхом» (Ioan Chrysost. In Gen. XLIII.1).

Апостол Климент Римський, учень апостола Павла, в 1-му Посланні до Коринфян, що рясніє покликаннями на Старий Завіт, згадує про чесноту гостинності відразу після благочестя й закликає: «Погляньмо на тих, хто послужив вірну службу його великій славі. Згадаймо Єноха, який був піднесений за свій послух і праведність; і Ноя, хто врятувався завдяки своїй вірі; і Авраама, який за свою віру й гостинність був названий другом Бога і став батьком Ісаака. <...> За свою гостинність і благочестя Лот був врятований із Содому» (Clemens Rom. Ep. I ad Cor. 9:2,4; 10:1,7; 11:1). Таким чином, гостинність здобуває безперечну божественну підтримку як одна з найважливіших чеснот, більше того, як свідченням віри в Бога, про що однозначно й несуперечливо свідчить Соборне послання Якова: «Чи хочеш ти знати, о марна людино, що віра без діл мертва? Авраам, отець наш, чи він не з діл виправданий був, як поклав був на жертівника свого сина Ісаака? Чи ти бачиш, що віра допомгла його ділам, і вдосконалилась віра із діл? І здійснилося Писання, що каже: Авраам же ввірував Богові, і це йому зараховане в праведність, і був названий він другом Божим. Отож, чи ви бачите, що людина виправдується від

діл, а не тільки від віри? <...> Бо як тіло без духа мертво, так і віра без діл мертва!» (Іас 2.20-26). І насамкінець ще раз згадаймо Івана Златоуста: «нехай почують це люди, які проганяють від себе прибульців <...> і виявляють очевидну нелюдність» (Іоанн Хрисост. In Gen. XLIII.2), – ці слова набувають нового, глобального змісту в нашому непростому світі.

Бібліографічні посилання

1. Аверинцев, С. С. «Лот», Мифологический словарь / С. С. Аверинцев – М.: Советская энциклопедия, 1990. - 317 с.
2. Библиейская энциклопедия архимандрита Никифора – М.: Типография А. И. Снегиревой, 1891,
3. Дашевский, З. «История Лота, ее значение для понимания сути борьбы между Нимродом и Авраамом» / З. Дашевский // Герои ТаНаКха в мидрашах мудрецов. – Маханаим: еврейский культурно-религиозный центр, 2013. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.machanaim.org/tanach/in_d-gr.htm
4. Флавий, И. Иудейские Древности, в 2 т. / И. Флавий – СПб.; Минск: Беларусь. 1900,
5. Малахов, В «Буття як дарунок і віддяка» / В. Малахов / Право бути собою. - К.: Дух і літера, 2008. - С. 235–243.
6. Преп. Максим Исповедник, «Послание к Иоанну Кубикулярию о любви» / М. Исповедник // Творения Преподобного Максима Исповедника, в 2 кн., Богословские и аскетические трактаты. - М.: Мартис, 1993. - С. 146–153.
7. Раттсингер, И. Ценности в эпоху перемен. О соответствии вызовам времени / И. Раттсингер – М.: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2007,
8. Ульянов, О. Х. «Филоксения Авраама: библиейская святость и догматический образ» / Х. О. Ульянов // Богословские труды. - Т. 35. - М.: Издательство Московской Патриархии, 1999. - С. 216–232.
9. Иоанн Златоуст, «Беседы о покаянии» / И. Златоуст // Творения Святого Отца Нашего Иоанна Златоуста, архиепископа Константинопольского (в русском переводе): Т. 1–12. - СПб.: Издание С.-Петербургской Духовной Академии. 1895–1906.

Будько М. В. Гостеприимство как основа нравственного идеала патриархов

Предлагаемое исследование является попыткой уяснения на примере гостеприимства патриархов нравственного смысла феномена гостеприимства на ранних этапах библиейской этики. Автор прибегает к анализу двух эпизодов гостеприимства из Книги бытия (гостеприимства Авраама и гостеприимства Лота), истолковывая эти свидетельства веры и любви к Богу как одну из важнейших ветхозаветных добродетелей, открывающих простор для этического измерения бытия человека.

Ключевые слова: гостеприимство, мораль, библиейская этика, Книга Бытия, история патриархов, гостеприимство Авраама гостеприимство Лота.

Bud'ko M. V. Hospitality as a basis of patriarchs' moral ideal

The increase of social contacts and social conflicts in modern world determines the search of the practices, which bring in order and stability in human interaction, – hospitality practices are among them. The more we search, the more we are forced to rethink traditional moral codes, which contain the experience of human being harmonization, integration and unity maintenance in human groups, accumulate and save human co-existence experience, humanity experience. These are the circumstances which became an important motive to spiritual and ethical rethinking of the hospitality phenomenon in the Christian doctrine, which fundamentals remain unsurpassed in depth, impact and efficiency in terms of generating new, relevant to

different eras, moral and ethical guidelines and attitudes.

The majority of the Fathers and Christian thinkers one way or another referred to rethinking hospitality as a Christian virtue, – in fact, everyone who at least passingly recalled the Forefather Abraham, Saint Lot or the Holy Trinity, – which could not but standardize the interpretations sanctified by the authorities. New opportunities for comprehending the spiritual content of hospitality phenomenon are actualized by researches in the plane of postsecular philosophy, which, according to V. Malakhov, aims to «resubstantiate and reinstate a primary human need to obtain in own existence a certain absolute measurement». The similar intentions are entirely consonant to searches of modern religious philosophers, involved in laying ‘the foundation of postsecular paradigm’. In particular, J. Ratzinger in his thoughts about time challengers and values in an era of changes noted that, in contrast to the philosophers of the Enlightenment, who were looking for the moral substantiations effected provided *etsi Deus non daretur* («As if God did not exist» – a Cartesian methodical pivotal position in Hugo Grotius» formulation), modern ways of philosophizing must «open themselves up to the morality *etsi Deus daretur*» («As if God existed»). Thus, *etsi Deus daretur*...

The proposed study is devoted to clarifying a moral sense of the hospitality phenomenon at early stages of the biblical ethics – a case study of the patriarchs' hospitality.

Keywords: hospitality, morality, biblical ethics, Genesis, history of patriarchs, Abraham's hospitality, Lot's hospitality.

References

- Averincev, SS 1990, «Lot», Mifologicheskij slovar' [«Lot», Mythological Dictionary], *Sovetskaja ehnciklopedija [Soviet Encyclopedia]*, Moskva.
- Biblejskaja enciklopedija arhimandrita Nikifora* [Bible Encyclopedia Archimandrite Nicephorus], 1891, Tipografija AI Snegirevoj, Moskva.
- Dashevskij, Z 2013, 'Istorija Lota, ee značenje dlja ponimanija sut' bor'by mezhdu Nimrodom i Avraamom', *Geroi TaNaKha v midrashah mudrecov* [«The story of Lot and its importance for understanding the essence of the struggle between Nimrod and Abraham, Heroes TaNaKha sages in the Midrash], *Evrejskij kul'turno-religioznyj centr, Makhanaim*, viewed May, 30: <http://www.machanaim.org/tanach/in_d-gr.htm>
- Flavij, I 1900, *Iudejskie Drevnosti* [The Jewish Antiquities], v 2 t, Minsk.
- Ioann Zlatoust, 1895–1906, 'Besedy o pokajanii' [«Conversations about repentance»], *Tvorenija Svjatogo Otca Nashego Ioanna Zlatoust, arkhiepiskopa Konstantinopol'skogo t. 1–12* [Creation of Our Holy Father John Chrysostom, arkhiepiskopa of Constantinople, vol 1–12], Izdanie S.-Peterburgskoj Dukhovnoj Akademii, Saint Petersburg.
- Malahov, V 2008, 'Buttja jak darunok i viddjaka' [Being as a gift and thanksgiving], *Pravo buti soboju* [The right to be themselves], Duh i litera publ, Kyiv, p. 235–243
- Prep. Maksim Ispovednik, 1993, 'Poslanie k Ioannu Kubikulariju o ljubvi' [Message to John Kubikulariju of Love], *Bogoslovskie i asketicheskie traktaty* [Theological and ascetical treatises], Moskva, p. 146–153.
- Rattsinher, I 2007, *Cennosti v jepohu peremen. O sootvetstvii vyzovam vremeni* [Values in an era of change. On the conformity of the challenges of time], Biblejsko-bogoslovskij institut sv. apostola Andreja, Moskva
- Ul'janov, OH 1999, 'Filoksenija Avraama: biblejskaja svjatynja i dogmaticheskij obraz', *Bogoslovskie trudy*, t. 35 [«Philoxenia Abraham, the biblical image of the shrine and dogmatic», Theological Works, Vol 35], Izdatel'stvo Moskovskoj Patriarii, Moskva, p. 216–232.

Надійшла до редколегії 14.05.2013 р.